

Włodzimierz Wysoczyński
Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
wlodzimierz.wysoczanski@uwr.edu.pl

OBMOWA, OBMAWIANIE, OCZERNIANIE W POLSKICH GWARACH

Słowa kluczowe: gwary polskie, leksyka, frazematyka, obmowa, obmawianie, oczernianie
Keywords: Polish dialects, lexis, phrasematics, backbite, backbiting, slander

Wprowadzenie

Odnosząc się do założonego w tytule niniejszego opracowania zagadnienia obmowy i obmawiania, „szerzej: mówienia o osobach nieobecnych podczas mówienia” (Marcjanik 2001: 207), należy przyjąć ustalenia generalne dotyczące tego problemu. W szczególności zauważa się, że „wśród aktów obmawiania jest duża grupa aktów, które z pozoru są aktami wartościującymi osobę nieobecną pozytywnie”, ustosunkowanie się zaś mówiącego do tej osoby – dystans (rezerwa) – „każe akty te traktować [...] jako wartościujące negatywnie, a przynajmniej jako niewartościujące pozytywnie”. W obszarze aktów obmawiania są też „akty wartościujące jednocześnie i pozytywnie, i negatywnie [...], bądź i negatywnie, i pozytywnie”, tj. mające „w swojej strukturze semantycznej wbudowany komponent »ale« (pojawiający się często na powierzchni tekstu w formie spójnika *ale*)”. Na ogół jednak akty obmawiania „zawierają zdecydowanie i wyłącznie oceny negatywne” (ibid.: 211–212). Punktem wyjścia niniejszych rozważań – w związku ze wskazanymi tu uwarunkowaniami – jest przyjęcie założenia ekwiwalentno-synonimicznej grupy leksemów czasownikowych (GES) *obmawiać*. W ogólnej charakterystyce sytuacyjnej grupy uwidacznia się, że „predykaty oznaczają niepełną kombinatorykę elementów podlegających ocenie nadawcy, ograniczoną do osobowego obiektu komunikacji”, czyli

„eskalację negatywnej oceny określonej osoby” (Greń 1994: 260). Do „reprezentujących je leksemów, oprócz wzorcowego, można zaliczyć polskie czasowniki: *obgadać*, *obmawiać*, *obsmarować*, *obszczekać*, *oczernić*, *oszczekać*, *szkalować*, *pomawiać*”¹. Ponadto „zakres argumentu zawierającego osobę poddawaną ocenie negatywnej ograniczony jest ściśle do osobowego obiektu komunikacji (poza kręgiem nadawcy i odbiorcy!)”, „ocena negatywna sformułowana przez nadawcę w akcie mowy była (jest) fałszywa”, ostatecznie – „*obmówić* oznacza ‘przekazać ocenę negatywną’” (ibid.). Mając na względzie wskazane prawidłowości w odniesieniu do wyrażen predykatywnych ze znaczeniem obgadywania, oczerniania, ściślej predykaty oznaczające relację agens–adresat–obiekt osobowy, por. *obgadywać* {kogo przed kim}, *oczerniać* {kogo przed kim}, *oczerniać* {przed kim}, zaakcentować trzeba oznaczane przez czasowniki (*obmawiać* {kogo} *wobec* {kogo}, *oczerniać* {kogo} *przed* {kim}) działania agensa na niekorzyść osób trzecich, zarazem spostrzegając, że „[b]ywa też i tak, że agens i adresat mówią o osobie trzeciej (osobach trzecich), obecnej lub nieobecnej w czasie interakcji, w celu skierowania na nią skutków swojego działania” (informuje o tym np. czasownik *obmawiać* {kogo} *wobec* {kogo})², a także stwierdzając, że „[o]becności tej osoby nie dopuszczają [...] jedynie te predykaty, które oznaczają przekazywanie informacji o charakterze [...] nie sprawdzonym pod względem wiarygodności (*plotkować o kim wobec kogo*) lub z założenia tendencyjnym (*oczerniać kogo przed kim*)” (Marcjanik 1987: 78, 80, 104, 193, 196). W związku z oceną odbiorcy i stanu rzeczy, która ma „charakter negatywnego wartościowania”³, nieodzowne jest uwzględnienie, że wartości wyrażone przez czasowniki (np. *bluźnić*, *kląć*, *narzekać*, *ubliżać*, *wymyślać*, *wyzywać*) „określane są na podstawie różnych norm aksjologicznych” (Sędziak 1992: 81). Odnosząc to do danych w procesie rozwojowym języka polskiego, należy skonstatować, że do czasowników, które „związały negatywną ocenę zjawiska lub rzeczy jako przedmiotu mówienia x-a, można zaliczyć *drwić*, *obmówić*, *pomówić*, *przezywać*, *skazać*, *wymawiać* (coś komuś), *wypominać*, *wytykać*”, a uszczegóławiając, związanie w rozwoju czasownika *obmówić* „z negatywną

- 1 A mianowicie predykaty czteroargumentowe z jednym argumentem zdarzeniowym: *obmówić*, *obmawiać*, *obsmarować*, *obsmarowywać*, *obgadać*, *obgadywać*, *oczernić*, *oczerniać*, *szkalować*, *oszczekać*, *spotwarzyć*, *spotwarzać*, *zniesławić*, *zniesławiać* ($x_n \forall f_i y_{acc} [b_{przed+instr/do+gen}] z$; z – argument zdarzeniowy mający charakter oceny negatywnej), por. *Kumoszki obmówiły sąsiadkę [przed jej mężem / do jej męża] → że nie sprząta* (gdzie: x, y – argumenty osobowe [subiektywny i przedmiotowy] podstawowego wyrażenia predykatywnego; b – inny argument [poza subiektywnym i przedmiotowym] implikowany przez predykat; z – argument zdarzeniowy; symbol f przy V_1 – odpowiada *verbum finitum*) (Zaron 1980: 109).
- 2 Akty obmawiania „są świadectwem takich postaw mówiących wobec osób obmawianych, jak lekceważenie, kpina, szyderstwo, ogromna nietolerancja oraz chęć wywyższenia się. Są przejawem ukrytej, biernej agresji (czasem tylko »beziinteresownej« wrogości)” (Marcjanik 2001: 216).
- 3 Posługiwanie się językiem jest wykonywaniem czynności zgodnie z regułami, reguły regulatywne często dostarczają podstawy do ocen zachowania, np.: „Był nieuprzejmy”, „Był niemoralny”, „Był grzeczny” (Searle 1987: 52–53).

oceną referowanego przez x-a przedmiotu mowy”, dodać: „*bramować* kogo, *obmawiać*, *osławiać*, *cenzurować*, *łatkę przyszywać*, **szpocić* (L)”, *klepać*, w którym oprócz znaczeń fizycznych typu ‘uderzać’ „w SXVI odnotowane jest znaczenie ‘obmawiać, szkalować kogo’” (Kleszczowa 1989: 45, 124, 126, 146). Z kolei *sławić* w XVI-wiecznej polszczyźnie znaczyło (oprócz ‘głosić czyjąś sławę’) ‘zniesławiać, oczerniać’ (Butler 1978: 214).

Akcentując ponownie, że „nadawca, ujawniając swoje nastawienie do przedmiotu rozmowy czy innych osób, często wpływa na stosunek odbiorcy do tych elementów” (Kucharzyk 2014: 287), zasadne jest ogólne omówienie niektórych łączonych z obmową i oczernianiem aktów mowy przez ich wykładniki (czasowniki performatywne). Jednym z nich jest zniesławianie. Ekwiwalentno-synonimiczna grupa leksemów czasownikowych *zniesławiać* „ma charakterystykę sytuacyjną identyczną jak GES *obmawiać*”, jest ona „reprezentowana przez: *zniesławiać*, *spotwarzyć*”, a odróżnienie jej „od GES *obmawiać* ma charakter czysto leksykalny” (Greń 1994: 260–261). Odnosnie zaś do *szkalować*, które dziś „znaczy ‘mówić o kimś nieprawdę, oczerniać go’, zauważa się, że „[z]wiązany z negatywną oceną referowanego przez x-a zdarzenia czasownik w początkowej fazie był wolny od oceny wartości logicznej tekstu”, mianowicie „[w]artość starego *szkalować* mieści się w definicji ‘wyśmiewać się’ lub – jak proponuje Linde – ‘łżyć kogo, szczypać słowami’” (Kleszczowa 1989: 144)⁴. Z bogatej palety jednostek ze znaczeniem ‘obmawiania’ i ‘oczerniania’ odesłać można między innymi do następujących czasowników: *obmawiać* – *obmówić* NP_N – NP_{Acc} + (przed _∩ NP_I) + (że _∩ S); NP_N → [+ Hum]; NP_{Acc} → [+ Hum]; NP_I → [+ Hum] (gdzie: NP – fraza nominalna (grupa rzeczownikowa); S – zdanie; [+ Hum] = osobowość); *oczerniać* – *oczernić*; *nagadać*, por. *nagadać na* {kogo} ‘oczernić, obmówić, oskarżyć kogo’; *obgadać* ‘opowiadać o kim rzeczy niepoehlebne, oszkalować, oczerniać’; *obrabiać* – *obrobić* ‘mówić o kim niepoehlebnie; obmawiać kogo’; *obrzucać* – *obrzucić*, por. *obrzucić* {kogo} *oszczerstwami/potwarzą/błotem* ‘oczernić’; *obsmarowywać* – *obsmarować* ‘opisać krytycznie w prasie, skrytykować, oczernić’; *odsądzać* – *odsądzić*, por. *odsądzać od czci / od czci i wiary / od czci i sławy* ‘obmawiać kogo, przypisywać komu same ujemne cechy’; *opluwać* – *opluć* ‘oczernić, szkalować kogo’; *ostrzyć*, por. *ostrzyć język/dowcip na* {kim} ‘mówić o kim źle, krytykować go, obmawiać’ (Polański 1984: 27, 118, 130, 133, 140, 142, 163, 227, 282, 302).

4 Podobnie czasownik *szczekać* (*scekać*) „w swej strukturze znaczeniowej zawiera inny element znaczeniowy, element krytycznej oceny mówienia”, a mianowicie „obmawiać, oczerniać kogo, szkalować; łgać, kłamać, zmyślać’ (SJP, t. 8, s. 10)” (Sędziak 1992: 81, 124). Por. też ustalenia dokonane w wyniku prześledzenia znaczeń wybranych czasowników mówienia w opisie słownikowym, dotyczące m.in. zachodzenia implikacji między *obrzucać kogoś błotem* a *mówić oszczerstwa*, a także wchodzenia czasowników *oczernić*, *oszkalować* oraz *zniesławić kogoś* w relację synonimii (Sokolnicka 2019: 133–134).

Obmowa, obmawianie, oczernianie w perspektywie gwarowej

W szeroko rozumianym słownym spektrum informacyjnym w utrwaleniu gwar polskich oraz w sferze działań mownych w nich ukazanych mieszczą się: przejawy oficjalnego lub urzędowego przekazywania wiadomości, por. *ogłoszenie* ‘obwieszczenie’ hrub, zam⁵, *ogłoszenie* ‘głośnie publiczne odczytanie’ koniń; *kurenda* ‘zawiadomienie, pismo przesłane obiegiem do osób zainteresowanych’ n-tom; *kurenda* ‘przekazywanie wiadomości o zebraniu z domu do domu’ ryb; manifestacje rozprzestrzeniania rozmaitych wiadomości, przede wszystkim wieści nieprawdziwych, pogłosek, plotek, por. *kloty wieszać* ‘opowiadać zmyślane wieści, oszukiwać, okłamywać kogoś’ bl; *puszczać bąki* ‘rozsiewać fałszywe pogłoski’ tarn; *łobgądać*, *łobmóżeć* ‘pomówić, obmówić, plotkować; obgadać’ Kurp; *nabzdolić* ‘narobić plotek, nagadać niedorzeczności’ koniń; *gadać po kątach* ‘plotkować’ st-gdań; *chebła* ‘nieprawdziwa wieść, powtarzana z ust do ust, najczęściej szkodząca komuś; plotka’ opol; *klepera* ‘wieść niesprawdzona, niewiarygodna; plotka’ oles; *fałszywstwo* ‘kłamliwa pogłoska lub wiadomość; plotka’ strzel-opol, prud, nys; *hyr* ‘pogłoska, plotka’ N-tar; *plotka* ‘nieprawdziwa wieść’ kras; *plotka* ‘plotka, fałszywa wieść’ kal; poświadczenia nazw osób, które lubią plotkować, por. *obmowa*, *obmownik*, *obmowny* Lub powszechne – zasięg rozproszony; *obmowisko* ok Kraśnika; *obmownica* ok Puław; plotkarzy, por. *klatkarz* Mał, szt; *obmówca* mrąg; świadectwa obgadywania, por. *obmawiać* ‘mówić o kimś źle, obgadywać’ olsz, Wr; ilustracje nagłaśniania jakichś informacji, nadawania czemuś rozgłosu, por. *dać się słyszeć* ‘przekazać wiadomość o sobie’ tor, ryp; *doszły* {kogoś} *śluchy* ‘ktoś usłyszał pogłoski o czymś’ koziel. W obszarze tym uwidacznia się wyraźnie działalność mowna mająca cechy obmowy i oczerniania, por. *obgodać* ‘obmówić kogoś, naopowiadać o kimś niemiłych rzeczy; oszkalować, oczernić’ ogpoh; *łatkę* {komuś} *przylepić/przypiąć/przyszyć* ‘przypisać komuś złośliwie jakąś ujemną cechę, obmówić kogoś, oczernić, skrytykować’ ŚlCiesz; *plotka* ‘gadanina, zła obmowa’ Śl (okręg górniczy); *plotka* ‘fałszywa wiadomość, oszczerstwo’ koniń.

W związku z tym, a także w nawiązaniu do ujęcia w obrębie kodu etyczno-moralno-obyczajowego, wartości, antywartości i wartościowania na gwarowym materiale frazematycznym dotyczącym rozpowszechniania nieprawdy, plotki, plotkowania, obmowy, obmawiania, oczerniania (zob. Wysochański 2023: 339–340), przedstawienia zagadnienia rozpowszechniania o kimś niesprawdzonych lub kłamliwych wiadomości, pogłosek oraz rozpatrzenia związanego z czyjąś plotkarską gadatliwością, zwłaszcza wskazania na aspektowy związek plotkowania i obmawiania

5 Analizowany materiał wyekscerpowany został z następujących źródeł: Górniewicz 1973–1974; Cygan 2009; Gadomski 2022; SKarł; KSGP; KąsILG; Niksa 2018; SGL VIII; SFŚl; SGP PAN; SGOWM; SKoc; MSGP; SGŚ. Wprowadzone zostały też jednostki z: Kowalska 2001; Marciniak-Firadza 2013a, 2013b; Gala, Gala-Milczarek 2014. Objasnienie skrótów lokalizacji znajduje się na końcu artykułu.

na gwarowym materiale leksyki i frazematyki⁶, przedmiotem niniejszych dociekań będzie przybliżenie aktu obmowy, scharakteryzowanie zjawiska obmawiania oraz rozpatrzenie mownej działalności oczerniania w świetle słownictwa i frazematyki polskich gwar⁷. Rozważania te mają za cel zobrazowanie, w wyznaczonym zakresie, „kontaktów językowych w tradycyjnie pojmowanym wiejskim środowisku komunikacyjnym” (Kucharzyk 2014: 284), z założeniem, że „[f]akt bycia członkiem danej wspólnoty kulturowej zobowiązuje do posługiwania się, zwłaszcza w nieoficjalnym typie kontaktu, kodem językowym właściwym tej kulturze” (Kurek 2003: 147). Konsekwencją tego jest „stosowani[e] – w zależności od sytuacji – wzorów zachowań słownych utrwalonych w danej kulturze”, a zarazem – na mocy przynależności do określonego typu językowo-kulturowego – wspólna wiedza nadawcy i odbiorcy aktu komunikacji, „a co za tym idzie umiejętności interpretacji faktów językowych zgodnie z normami przyjętymi w danej wspólnocie kulturowej” (ibid.: 147).

Obmowa, obmawianie

We wprowadzeniu do obmowy i obmawiania konieczne jest zaakcentowanie zawartej w definicji słownikowej obmowy sytuacji przekazywania złośliwych, złych informacji na czyjś temat oraz zachodzenia czynności przekazywania złośliwych, złych informacji na czyjś temat w obmawianiu (zob. hasła *obmowa*, *obmawianie* w: SWJP: 636). Wieloaspektowość takiej działalności mownej, którą oddaje zebrany materiał gwarowy, ukazują wyszczególnione kwestie przedstawione dalej.

Akt obmowy, obmawiania

Zjawisko obmowy zostało uchwycone w leksyce i frazematyce gwarowej, por. *ogłoska* olsz; *porzeczysko* bl; *klapy* złotow. Czynność obmawiania dokumentują liczne nazwy, por. *obgadować* olsz; *oplotkowywać* biał-podl; *sechtać* Kiel; *szeredzić* ryb, ok Krakowa, chrzan; *seredzić* Wełnowiec-Katowice; *konferzować* OWM; *poklepić* bl; *klapać* złot; *gadać po kątach* szt; *brać na języki* radz-podl; *brać sobie w rzecz* ryb, gliw, opol; *myć dupe* rzesz. Oprócz wymienionych jednostek z ogólnym sensem ‘obmawiać’ zebrany materiał dostarcza przykładów, w których jest wyraźna

6 Omówieniu wyszczególnionej problematyki poświęcone jest moje odrębne opracowanie przygotowane do druku.

7 W związku z rozpatrywaniem zdarzeń mownych por. „robienie czegoś z elementami języka jest [...] działaniem”, i dalej: „Pewna osobliwość w wypadku mowy tkwi [...]: w zewnętrznym zatarciu różnicy między narzędziem działania a działaniem”; chodzi tu „o relację wzajemną dwu przewidywanych domen – »semantyki« i »pragmatyki«, domen [...] scharakteryzowanych jako domena narzędzi i domena działań” (Bogusławski 2008: 22–23).

indykacja osoby trzeciej (osób trzecich) tego aktu – kogoś, kto podlega obmawianiu. Wskazanie to uwidacznia się w objaśnieniach znaczenia czasowników-słów obmawiania, a więc ‘obmawiać kogoś’ to: *obgadywać* szt; *dzwonić* wys-maz; *oryndować* n-tar. Jest ono też obecne wprost w strukturze połączeń wielowyrazowych, por. *trzonś* {kogosi} *na jynzyku* n-tar; *mieć* {kogo} *na języku* kęt, OWM; *nieść* {kogo} *po języku* OWM; *gębę* o {kogoś} *wycierać* łącz; *brać sobie* {kogoś} *w rzecz* ryb, opol. Utrwalone zostały jednostki wskazujące na dokonanie obmawiania: obmówić – to: *osmarować* prud; *obgadać* olsz, bl; *opłotkować* biał-podl; obmówić kogoś – to: *obgadać* szt; obmówić kogoś, zwłaszcza złośliwie – to: *obrymbić* tatr; obmówić po kolei wszystkie osoby – to: *poobgadować* tatr.

Zakres aktu obmowy

Utrwalenie sensów w jednostkach leksykalnych i frazematycznych rozpatrywanego materiału gwarowego odzwierciedlają powiązania niektórych form działalności mownej z aktem obmowy, co zostanie omówione dalej.

Gadulstwo, obgadywanie, obmawianie

Nieodzowne jest wskazanie na kojarzenie gadatliwości z obmawianiem, a ściślej – nierozzerwalność skłonności do zbytniego gadania, gadulstwa, obgadywania z obmawianiem, por. *gadać*, *obmawiać* – *sznarować* st-gdań; *rozmawiać* z ożywieniem, zwykle obmawiając kogoś, *plotkując* – *rajcować* tatr; *obmawiać*, *obgadywać* – *cen-cerować* bl; *obgadywać* kogoś, *obmawiać* – *dupę obrabiać* brzoz.

Rozpowszechnianie wiadomości niesprawdzonych, kłamliwych, plotkowanie, obmawianie

Czynienie jakiejś wiadomości ogólnie znaną, wiadomą, rozgłaszanie informacji budzących wątpliwości, niezgodnych z faktami, nieprawdziwych, zawierających kłamstwa oraz tworzenie i rozpowszechnianie plotek pozostaje – jak poświadczają analizowane frazemy – w ścisłym związku z obmawianiem. Do takich zachowań mownych należą: rozpowszechnianie o kimś kłamliwych lub niesprawdzonych wiadomości, obmawianie kogoś, plotkowanie na czyjś temat, por. *robić na* {kogoś} *plotki* cies; *robić/roznosić/rozpowiadać klachy/klety/pierdoły/plotki/rzegoty* cies, gliw, Zabrze, Kozłowa Góra-Piekary Śląskie, tar-gór, lubl, rac, koziel, krap, Goślawice-Opole, Szczepanowice-Opole, opol, klucz; *roznaszać plotki* cies.

Plotki, obmowa. Plotkowanie, obmawianie

Styczność zachodzi między plotką (najczęściej na temat jakiegoś wydarzenia lub znajomych), tj. niesprawdzonymi lub kłamliwymi wiadomościami powtarzany-
mi z ust do ust, najczęściej szkodzącymi czyjejś opinii, a obmową, por. obmowa,

plotka – to *bluja* przew; *poklepka* bl; obmowa, plotki – to *obmówini* Koc; gawędy, obmowy, plotki – to *gadka* bl.

W plotkowaniu i obmawianiu uwidacznia się nakierowanie na: osobę, która temu podlega – obmawianie kogoś, plotkowanie na czyjś temat, por. *fafrać* tatr; *mieć* {kogoś} *na języku* ŚlCiesz; obmawianie się wzajemnie, plotkowanie, por. *wodzić się za języki* ŚlCiesz; opłotkowywanie, obmawianie, por. *opłotkowywanie* biał-podl; opłotkowanie kogoś wielokrotnie, poobmawianie wielu osób, por. *pooplętać* Kurp.

Obmawianie, mówienie o kimś źle

Obmawianie kogoś – mówienie o kimś rzeczy negatywnych, przedstawianie kogoś w zły lub fałszywy sposób – wiązane bywa jednocześnie z: powiedzeniem o kimś czegoś niepocholebnego, por. *obmyć* {komuś} *dupę* krak; mówieniem źle o kimś, por. *wiysać dziady na* {kimsi} n-tar; opowiedzeniem o kimś czegoś złego, por. *obwlekać* Kurp; przypisywaniem komuś złośliwie jakiejś ujemnej cechy, docinanie komuś, por. *doczepiać łatkę* kal.

Obmowa, złośliwość

Obmowa współgra ze złośliwymi, uszczypliwymi słowami, zjadliwością, por. *brzydki ozór* ok Nowego Targu.

Obmawianie, złośliwe komentowanie, niesłuszne krytykowanie

Obmawianiu towarzyszą krytyczne uwagi, głównie w złośliwy sposób: zacząć kogoś powszechnie obmawiać, komentować złośliwie – w odniesieniu do wielu osób, por. *wzionś* {kogosi} *na jynzyki* n-tar. Dotyczy to również wytykania czyichś błędów i braków, oceniania kogoś ujemnie: obmówić kogoś, niesłusznie skrytykować, por. *łobrobić* {komuś} *dupe* rzesz; gnębić kogoś słownie, krytykować, łajać, obmawiać, por. *brusić sobie zęby na* {kim} Ciesz [RCzes].

Obmawianie, obgadywanie, wyszydzanie

W określeniach działań mownych ujmowane jest mówienie o kimś czegoś niepocholebnego, złego lub złośliwego, przedstawienie kogoś – zamierzenie – w niekorzystnym świetle, ośmieszenie kogoś, wyszydzenie, por. *cenzorować* bl.

Obmawianie, oskarżanie, szkalowanie

Uchwycona została bliskość obmawiania z obwinianiem, posądzaniem lub pomawianiem kogoś o coś, zarzucaniem komuś czegoś złego: oskarżyć, obmówić kogoś, por. *naśtłować na* {kogoś} Kurp.

Wśród analizowanych jednostek znajdują się odzwierciedlające obmawianie kogoś, mówienie o kimś źle, rozmyślne ukazywanie kogoś w negatywnym świetle, rzucanie oszczerstw pod czyimś adresem, por. frazemy ze znaczeniem ‘obmawiać, szkalować kogoś’: *brusić pyskiem po* {kims} Stodoły-Rybnik, rac; *mieć* {kogoś}

w zębach ŚlCiesz; pysk sobie {kimś} wytrzeć ŚlCiesz; chlastać jęzorem Aug; wieszać psy na {kimś} (żésać psy na {këms}) Kurp; nie zostawić na {kimś} suchej nitki (ńe zostażéc na {këms} suchej nítky) Kurp.

Obmowa, potwarz, oszczerstwo

W słownictwie gwarowym odzwierciedla się zazębianie obmowy oraz niesłusznego oskarżania, krzywdzące zarzucanie komuś czegoś złego, zniesławianie kogoś: obmowa, potwarz, por. *obmówisko* n-tar.

Uwidaczniają się zakresy wspólne obmowy ze złośliwym, zazwyczaj szkalującym kogoś przypisaniem mu czegoś złego – nagannych moralnie czynów lub słów, rzucanie na kogoś kalumnii, potwarzy, mających za cel skompromitowanie kogoś: obmowa, oszczerstwo, por. *obmózisko* Kurp.

Okoliczności i miejsca sprzyjające obmawianiu

Obgadywaniu, obmawianiu sprzyjają określone sytuacje. Są to spotkania, zabawy z muzyką, tańcami, por. *kto chodzi na muzyki, to go biorą na języki* radz-podl. Okolicznością szczególnie sprzyjającą obmawianiu jest wesele, por. *ni ma weseliska bez łobmówiska* Kiel; *tańca się nie boją, pieniędzy nie mają, stoją po podścianiu, druhnny obmawiają* Krak⁸.

Obmawiani. Wobec obmawiania

Ukazany jest obiekt czyjegoś obmawiania: stać się przedmiotem ludzkiej obmowy, plotek – to *dostać się na ludzkie jynzyki* tatr; *dostać się na ozory* {cyjesi} tatr; być przedmiotem obmowy, plotek – to *być na językach ludzkich* jaros.

W postawie osób obmawianych uwidacznia się nieprzyzwalanie na obmowy, plotki, przeciwstawianie się takim aktom mownym, por. *nie dać się na ludzkie gadanie* złotow, ale też – powszechny sąd, że niewinnemu potwarz, obmowa nie zaszkodzi, por. *nie chwyci się groch ściany, kiej nie jest dowarzany* bl.

Obmawiający. Skłonność do obmawiania. Ocena obmawiających

Obmawianie nieodłącznie wiąże się z obecnością podmiotu takiej działalności mownej. Są to: kobieta nieprzystępna, interesująca się wszystkim i obmawiająca wszystkich, por. *scezuja* tatr; człowiek robiący plotki, obmawiający bliźnich, por. *bajkiewski* tarnob. W gwarach została zarejestrowana skłonność ludzi do obmawiania, plotkowania, por. *być długiego ozora* OWM; *mieć długi ozór* resz⁹. Jednostki gwarowe dobitnie oddają negatywne ocenianie obmawiających, por. o kimś

8 Odnośnie do innych sytuacji – por. „I łobmowy sły przy tym darcu” Kiel (Cygan 2009: 355).

9 Obmawianie przepowiadane jest w wykładni snów, por. „spowiadać się we śnie zwiastuje coś niedobrego, zwykle obmowę” n-tar (KąśILG X: 283); „Jojka – bojki (obmowa)” Kiel; „Jojka jak się kómu śnio, to bojki” Kiel; „Jojka to na bojki się śnio” Kiel (Cygan 2009: 108, 110–111).

gadatliwym, często obmawiającym innych – *szczekać jak pies na miesięczek ŚlCiesz*; o człowieku wprawdzie często się modlącym, ale obmawiającym innych – *bluźnierz* prud. W charakterystyce obmawiających ujemna ocena bywa w określony sposób wzmacniana, por. *mieć wielką cierkę ŚlCiesz* – *cierkę*, tj. drewniane narzędzie do obróbki lnu – w nazwaniu kogoś, kto obmawia innych¹⁰.

Oczernianie

Oczerniać – to najogólniej ‘podawać na czyjś temat kłamliwe, oszczercze informacje, by zaszkodzić jego opinii’; uwidacznia się w tym nawiązanie (relacja synonimiczności) do szkalowania, obmawiania, zniesławiania (zob. hasło *oczerniać* w: SWJP: 647). Wielostronność gwarowego ujęcia oczerniania jest omówiona w następnej części.

Akt oczerniania

W rozpowiadaniu o kimś nieprawdziwych, szkodzących komuś informacji, w przedstawianiu kogoś w złym świetle wyodrębnia się: procesualność tego rodzaju czynności mownych, tj. zjawisko oczerniania, por. *szeredzić* głąb, tar-gór, ryb; *szlechtować* prud; *klachy robić* opol; dokonaność takich czynności, tj. fakt oczernienia, por. *obredzić* szt; *osmarować* koniń; zaakcentowanie osoby oczernianej, tj. wskazanie na oczernianie, oczernienie kogoś, por. *paskudzić* bl; *obrobić* {komusi} *zadek* tatr; *naszczekać na* {kogo} bl; *blotym łobrzucić* ok Gorlic.

Zakres oczerniania

Przedstawiony wcześniej ogólnie akt oczerniania przez przytoczone jego określenia uszczegóławiają widoczne w takiej działalności mownej wielorakie aspekty utrwalone w materiale gwarowym.

Oczernianie, obgadywanie

Wzmiankowane już w związku z obmawianiem obgadywanie unaocznia się też w łączności z oczernianiem. Specyfikowane jest: obgadywanie, oczernianie, por. *obmowa* olsz; obgadanie, oczernienie, por. *obmówić* olsz; obgadanie, oczernienie kogoś, por. *obrobić* tatr; *obsmarować* tatr; *ofaćić* tatr; *oscekać* (z potępieniem) tatr.

Oczernianie, plotkowanie

Plotkarstwo wiąże się nie tylko z obmawianiem, zauważa się je także w odniesieniu do oczerniania. Dotyczy to: rozpowiadania plotek o kimś, plotkowania, oczerniania, por. *klachy donosić* strzel-opol; *siać klachy* Piekary Śląskie; oczernienie, oplotkowanie

¹⁰ W odniesieniu do sugerowanej kary za obmawianie – por. (w związku z chorobą) „A może to kara za plotki i łobmowy?” Kiel (ibid.: 117).

kogoś, por. *obzolić* tatr; opowiadanie w tajemnicy plotek, oczernianie, namawianie do złego, por. *sektolić* rawic.

Oczernienie, przypisanie komuś ujemnej cechy

Oczernianie współwystępuje ze złośliwym łąčeniem z kimś negatywnych właściwości. Oddaje to sens 'przypisać komuś jakąś ujemną cechę, oczernić kogoś', por. *przypiąć/przyszyć/przylepić* {komuś} *łatkę* Darków-Karwina, Frysztat-Karwina, Zaolzie [RCzes], *ciesz*, *ŚlCiesz*.

Oczernianie, mówienie o kimś nieprawdy, oplotkowanie

Zarejestrowane zostało spotykane w kontaktach międzyludzkich rozpowszechnianie o kimś fałszywych wieści, oczernienie, oplotkowanie kogoś, por. *bajki zwić* ok Bochni.

Oczernianie, mówienie o kimś źle, nieprawdziwie, szkalowanie, spotwarzanie

Intencjonalne, a zarazem nacechowane niezyczliwością lub złośliwością ustanawianie związku przypisywanych komuś złych czynów, cech lub słów z kimś konkretnym oscyluje wokół: zmyślenia i rozpowszechnienia wielu niemiłych dla kogoś informacji i w rezultacie oczernienia kogoś, por. *nazmyślać* tatr; nagadania o kimś wielu nieprawdziwych, krzywdzących go rzeczy; oczernienia kogoś, por. *obrucic* {kogosi} *blotym* tatr; nagadania o kimś wiele złego i nieprawdziwego; oczernienia, por. *obcyrniać*, *obcyrnić* n-tar; *ocyrnić* tatr, n-tar.

Korelują z tym czynności mowne ze szczególnym wyrażeniem szkalowania, a konkretnie: naopowiadanie o kimś niemiłych rzeczy; oszkalowanie, oczernienie, por. *obmówić* tatr, n-tar; obmówienie kogoś, naopowiadanie o kimś czegoś nieprzyjemnego; oszkalowanie, oczernienie, por. *ogodać* tatr.

Bliskie temu są manifestacje słowne, w których przeważają rzucanie na kogoś potwarzy, szkalowanie, zniesławianie, oczernianie kogoś. Mówienie więc o kimś źle; oczernianie, spotwarzanie – to *czernienie* ok Bochni.

Oczernianie, ubliżanie, szkalowanie, zniesławianie

Analizowany materiał poświadcza obecność jednostek ujawniających specjalne nastawienie na rezultatywność aktu oczerniania ze współtowarzyszącymi implikacjami: naubliżania komuś, oczernienia kogoś, por. *blotym obrucic* {kogosi} Skal Podh; oczernienia kogoś, szkalowania, por. *scekać* Kurp; oczerniania, zniesławiania, por. *kalać* OWM.

Oczernianie, szkodzenie komuś

Oczernianie, co do zasady, obliczone jest na wyrządzenie komuś szkody, por. *scuć na* {kogo} – to 'oczerniać kogo, starać się komuś zaszkodzić; podjudzać' tatr; *paska-wa* – to 'słowa oczerniające kogoś, niszczące jego dobre imię; potwarz' tatr.

Obmawianie, oczernianie

Współzakresowość obmawiania i oczerniania

Jak już nadmieniano, między obmawianiem i oczernianiem zachodzi wyraźne sprzężenie. Uchwycenie tych relacji pozwala wydobyć wiele subtelności w gwarowym wyrażaniu tej działalności mownej. Spostrzeżenia odnośnie do tej kwestii zawarto dalej.

Obgadywanie, obmawianie, oczernianie

W zebranych materiale odnaleźć można uobecnienie trzech podstawowych w niniejszych rozważaniach aktów mowy: obmawiać, oczerniać, obgadywać – wyraża je frazem *mieć wielką gębę* ŚlCiesz.

Obmowa, obmawianie, oczernianie

Uwidacznia się ściśle skorelowanie aktów mowy będących pierwszorzędnymi obiektami oglądu w niniejszym opracowaniu w zakresie następujących działań: obmawiania, oczerniania, por. *klachać* prud; *cenzurowanie* ok Bochni; *semcerować* bl; obmówienia, oczernienia, por. *nagadać* Wr; *obsmarować* olsz; *zmieszać/zrównać z błotem* ostroł, mław, Lim; *wziąć* {kogoś} w *obmówisko* / w *porzeczysko* / w *rzecz* ŚlCiesz. Odzwierciedlone jest rozgłaszanie oczerniających informacji skupione na osobie podlegającej temu działaniu mownemu, por. *oblek/oblik* ‘obmowa, oczernienie kogoś’ tatr; wskazanie osoby poddawanej zaocznie takiemu działaniu, przedstawianej w niekorzystnym świetle, por. *obrobiać* {komusi} *dupe* n-tar; *kichać na* {kogosi} n-sąd; *nagadywać na* {kogoś} Kurp; *narobić klach/klachów/klekotów/pierdół/plotek/rzeczy* ciesz; wodz, tar-gór, lubl, rac, oles, Szczepanowice-Opole, prud; *nagadać na* {kogoś} Kurp.

W obmówieniu, oczernieniu następuje przypisanie komuś złośliwie ujemnej cechy, skrytykowanie kogoś, por. *przypiąć* {komuś} *łatę/łatkę* tar-gór; *łatkę* {komuś} *przylepić/przypiąć/przyszyć* ŚlCiesz; *naszyć* {komuś} *łatkę*; *przypisać* {komuś} *łatę/łatkę* tar-gór; powiedzieć o kimś coś niepochlebnego; obmówić, oczernić kogoś, por. *wziąć* {kogoś} *na języki* ŚlCiesz.

Obmawianie, oczernianie, psucie opinii

Z obmawianiem i oczernianiem ewidentnie wiąże się szkodliwość wskutek psucia innym opinii, por. *szeredzić* ryb; pogranicze Śl pd i Mp pd-zach.

Obgadywanie, spotwarzanie, szkalowanie, oczernianie

Oczernianie łączy się z mówieniem o kimś rzeczy niepochlebnych, celowym przedstawianiem kogoś niekorzystnie, rzucaniem na kogoś potwarzy, szkalowaniem kogoś, por. *czernić* rzesz, suw, strzel-opol.

Obmawiani, oczerniani

Wyraźnie utrwalone zostały osoby obmawiane, oczerniane. Do bycia obgadany, oczerniony, obmówiony odsyłają frazemy: *iść na zęby ludzkie* bł; *iść w obmowisko* bł; *być w obmowisku* bł; na obmówienie kogoś, oczernienie kogoś przez osoby obmawiające, oczerniające wskazują frazemy: *wziąć {kogoś} w obmówisko* ŚlCiesz; *wziąć {kogoś} w porzeczysko* ŚlCiesz; *wziąć {kogoś} w rzecz* ŚlCiesz.

Obmawianie i oczernianie – tworzenie nazw

Obmawianie i oczernianie odzwierciedla – jak poświadczają przytoczone wcześniej przykłady – powszechność takich zachowań mownych, a zarazem specyfikę nazewniczą w obrębie tych aktów w konkretnym regionie. Zasadne jest zatem uzupełnienie omówienia obmawiania i oczerniania o szczegółowsze zobrazowanie na wybranym materiale aspektów słowotwórstwa w zakresie formowania w polskich gwarach nazw obmowy, obmawiania i osób obmawiających oraz oczerniania i osób oczerniających.

Z gwar mazowiecko-podlaskich wskazać można derywację słowotwórczą, przede wszystkim sufiksalną, będącą najczęściej stosowanym sposobem tworzenia ekspresywnych nazw nosicieli cech, w tym nazw osób obmawiających, z zastosowaniem sufiksów *-nik*, por. *obmownik*, *ozornik*, *-ca*, por. *obmówca*, pejoratywna zaś wartość tych formacji „jest wynikiem połączenia nacechowanej ujemnie podstawy z neutralnym sufiksem” (zob. Kowalska 2001: 276, 293).

Z gwar małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego wskazać można liczne formacje odczasownikowe nazywające osoby, które charakteryzuje plotkarstwo, gadulstwo, oczernianie, por. *ciuciarz* ‘ten, kto ciucia; mężczyzna, który oczernia kogoś: *ciuciać*; *obgadywacz* ‘ten, kto obgaduje kogoś; mężczyzna oczerniający kogoś, szkalujący kogoś, obmawiający kogoś’: *obgadywać* ‘opowiadać o kimś rzeczy niepoehlebne, przedstawiać kogoś w niekorzystnym świetle; obmawiać, szkalować, oczerniać’; *obmawiacz* ‘ten, kto obmawia kogoś; mężczyzna // chłopak oczerniający kogoś, szkalujący kogoś, mówiący o kimś coś złego, obgadujący kogoś’: *obmawiać* ‘mówić o kimś coś złego; obgadywać’; *obmownik* ‘jw.: *obmówić* ‘mówić o kimś coś złego; obgadywać’; *obmówca* ‘jw.: *obmówić* ‘mówić o kimś coś złego; obgadywać’; *oszczerca* ‘ten, kto rzuca oszczerstwa na kogoś; mężczyzna obmawiający kogoś, rzucający na kogoś oszczerstwa, kalumnie’: *oszczerstwo*; *szargan* ‘ten, kto szarga komuś opinię’: *szargać opinię* ‘psuć komuś opinię; obmawiać kogoś, oczerniać’; *jęczyczara* ‘ta, która bierze kogoś na język; kobieta, która obmawia, obgaduje kogoś: *język*; *szczekaczka* ‘ta, która szczeka; obmawiaczka: *szczekać* ‘obmawiać ludzi’. Są wśród nich formacje rozpowszechnione terytorialnie, por. np. *obgadywacz*: *obgadywać* ‘opowiadać o kimś rzeczy niepoehlebne, przedstawiać kogoś w niekorzystnym świetle; obmawiać, szkalować, oczerniać’, jak też derywaty nietworzące zwartych obszarów występowania, utworzone od tej samej podstawy, różniące się formantami, por. ‘ten, kto obmawia kogoś’: *obmówca* – *obmawiacz* – *obmownik* (Marciniak-Firadza 2013a: 97, 199–220, 228; Marciniak-Firadza 2013b).

Z gwar północnopolskich i małopolsko-mazowiecko-wielkopolskiego pogranicza wymienić można: derywaty sufiksalne, por. *gańba* 'ganieńie, obmawianie kogoś': *ganić*, *gańba* opocz; struktury sufiks(oid)alne, por. *oszczerstwo* 'obmowa, potwarz' opocz (zob. Gala, Gala-Milczarek 2014: 26, 297).

Obmawianie i oczernianie – wyznaczniki konceptualizacji

Zanalizowanie nadmienionych aktów mówieniowych umożliwia rozeznanie się w sposobach ich konceptualizowania. Nie prezentując pełnej palety stosowanych zabiegów służących uzyskaniu efektu obmowy, osiągnięciu mocy illokucyjnej obmawiania, umożliwiających intencjonalność i sprawczość oczerniania, najogólniej odnotowano podstawy konceptualizacyjne odnoszące się do człowieka oraz do niektórych innych elementów rzeczywistości pozajęzykowej. Najwyraźniej związane z człowiekiem są różnorakie czynności mówienia: posługiwanie się mową w celu powiedzenia o kimś źle, nieprawdziwie, krzywdząco, por. *obmówić*, *obmowa*, *obmówisko*, *obmawiacz*, *obmownik*, *obmówca*; rozmawiania o kimś, opowiadania o kimś lub o czymś, relacjonowania czegoś w celu przedstawienia kogoś w niekorzystnym świetle, por. *obgadywać*, *nagadywać na* {kogoś}, *obgadać*, *poobgadować*, *gadka*, *obgadywacz*; słownego przedstawiania czegoś z ożywieniem, gadaniny o kimś lub o czymś, wyrażając się o kimś lub o czymś niepocholebnie, por. *rajcować*. Dostrzegalny jest wymiar cielesny człowieka. Znacząco uwidacznia się język: język – jako ważny organ mowy, por. *brać na języki*, *wziąć* {kogoś} *na języki*, *mieć* {kogo} *na języku*, *trzonś* {kogosi} *na jynzyku*, *nieść* {kogo} *po języku*, *wodzić się za języki*, *dostać się na ludzkie jynzyki*; jęzor (zgrubienie od: język), ozór – język ludzki (tj. narząd człowieka, ale też zwierzęcia), por. *dostać się na ozory* {cyjesi}, *chlastać jęzorem*, *brzydki ozór*, *być długiego ozora*, *mieć długi ozór*, *ozornik*. Kolejnymi somatyzmami są gęba oraz pysk (tj. usta, gęba) – narządy służące do mówienia (narządy człowieka, ale są to też – odpowiednio – pysk u zwierząt oraz otwór gębowy u zwierząt), por. *mieć wielką gębę*, *gębę o* {kogoś} *wycierać*, *brusić pyskiem po* {kimś}. Z anatomików pojawiają się zęby, por. *brusić sobie zęby na* {kim}, *mieć* {kogoś} *w zębach*, *iść na zęby ludzkie*. Z innych części ciała wymienić trzeba pośladki oraz zadek (tylna część tułowia u człowieka, ale i zwierzęcia), por. *myć dupe*, *obmyć* {komuś} *dupę*, *dupę obrabiać*, *łobrobić* {komuś} *dupę*, *obrobić* {komusi} *zadek*. W związku z takim wyrażaniem obmowy, obmawiania i oczerniania zaakcentować należy użycie wyrazów o znaczeniu ujemnym w nazywaniu tych aktów oraz implikowaną pejoratywność jednostek wielowyrazowych. Ze świata zwierząt w odniesieniu do obmawiania i oczerniania uwagę zwraca pies, a ściślej wydawany przez niego głos oraz odwołania do psiego szczekania, por. *szczeakać jak pies na miesiączek*, *naszceakać na* {kogo}, *szceakać*, *osceakać*, *szceakaczka*. Uwidacznia się tu negatywne wartościowanie zachowań zwierzęcych. W wyrażaniu omawianych aktów mówieniowych ujawnia się nawiązanie do reperacji uszkodzonej odzieży bądź obuwia gwozi zakrycia dziurawego miejsca, por. *doczepiać łatkę*, *przypiąć/przyszyć/przylepić* {komuś} *łatkę*. Łatka – kawałek

jakiegoś materiału (tkaniny, skóry), a także czynność jej przymocowania (np. przyszycia) do naprawianego ubrania lub butów – ma wartość deprecjonującą, jest swoistym piętnem odbitym na kims¹¹. Nakierowanie w obmawianiu i oczernianiu na czynność pokrywania czegoś substancją brudzącą, por. *osmarować, obsmarować*, na zanieczyszczanie, brudzenie czegoś czymś, zwłaszcza nieczystościami, brudami, por. *paskudzić*, na oblepienie błotem i jednocześnie ubrudzenie nim, por. *błotym łobrzucić, obrucić* {kogosi} *błotym, zmieszać/zrównać z błotem*, traktować można jako oszpeccenie, skażenie człowieka, uczynienie go brudnym, nieczystym. W oczernianiu, oczernieniu, por. *obcyrniać, obcyrnić, ocyrnić, czernienie*, kryje się utrwalone związanie z semantyką barwy czarnej¹².

Zakończenie

W pracy, zgodnie z założonym przedmiotem dociekań, na podstawie materiału gwarowego kompleksowo przybliżono akt obmowy, wielopłaszczyznowo scharakteryzowano zjawisko obmawiania oraz wielostronnie rozpatrzono osobliwości mownego oczerniania. Obmowa, obmawianie i oczernianie to – jak poświadcza analiza słownictwa i frazematyki polskich gwar – fenomeny wielowymiarowe i wieloaspektowe. Zbadanie ich ukazuje swoisty obieg wiadomości w utrwaleniu gwarowym, a zarazem oddaje ich relacyjność z gadatliwością, powiązania z innymi czynnościami mowy, przede wszystkim z plotkowaniem, jak też utrwaloną wzajemną zależność obmawiania i oczerniania. Ogląd ukazuje rozmaite konkretne właściwości rozpatrywanych aktów mówieniowych, naświetla w ogólnym zarysie specyfikę nazwotwórczą w ich obrębie, odsłania sposoby ich konceptualizacji, wyraźnie ujawnia wartościowanie w odniesieniu do zasad współżycia wspólnotowego oraz do zasad moralnych.

Skróty

Aug – Augustowskie; biał-podl – powiat (p.) bialski; bl – brak lokalizacji; brzoz – p. brzozowski; chrzan – p. chrzanowski; ciesz – p. cieszyński; Ciesz – Cieszyńskie; gliw – p. gliwicki; głub – p. głubczycki; hrub – p. hrubieszowski; jaros – p. jarosławski; kal – p. kaliski; kęt – p. kętrzyński; Kiel – Kieleckie; klucz – p. kluczborski; Koc – Kociewie; koniń – p. koniński; kozieł – p. kędzierzyńsko-kozielski; krak – p. krakowski; Krak – Krakowskie; krap – p. krapkowicki; kras – p. krasnostawski; Kurp – Kurpie; Lim – Limanowskie; Lub – Lubelskie; lubl –

11 Por. *przyszyć* {komu} *łatę* ‘rzucić na niego płamę, naganę’ (SL II: 599); *przypiąć* {komu} *łatkę/łatę*, *przyszyć* {komu} *łatę* ‘oczernić go, rzucić na niego płamę’ (SW II: 800).

12 Por. w związku z tym „oczernić” wobec *czarny* ‘mający barwę węgla, sadzy’, ‘brudny’, ‘zły, niegodziwy, nieżyczliwy, szkodliwy’ (SEBor: 90).

p. lubliniecki; łącz – p. łączycy; Mal – Malborskie; mław – p. mławski; Mp – Małopolska; mrąg – p. mrągowski; n-sąd – p. nowosądecki; n-tar – p. nowotarski; N-tar – Nowotarskie; n-tom – p. nowotomyski; nys – p. nyski; ogpodh – ogólnopodhalańskie; ok – okolice; oles – p. oleski; olsz – p. olsztyński; opocz – p. opoczyński; opol – p. opolski; ostroł – p. ostrołęcki; OWM – Ostródzkie, Warmińskie, Mazurskie; pd – południowy; pd-zach – południowo-zachodni; prud – p. prudnicki; przew – p. przeworski; rac – p. raciborski; radz-podl – p. radzyński; rawic – p. rawicki; RCzes – Republika Czeska; resz – p. reszelski; ryb – p. rybnicki; ryp – p. rypiński; rzesz – p. rzeszowski; Skal Podh – Skalne Podhale; st-gdań – p. starogardzki; strzel-opol – p. strzelecki; suw – p. suwalski; szt – p. sztumski; Śl – Śląsk; ŚlCiesz – Śląsk Cieszyński; tar-gór – p. tarnogórski; tarn – p. tarnowski; tarnob – p. tarnobrzesci; tatr – p. tatrzański; tor – p. toruński; wodz – p. wodzisławski; Wr – Warmia; wys-maz – p. wysokomazowiecki; zam – p. zamojski; złotow – p. złotowski.

Literatura

- BOGUSŁAWSKI A., 2008, *Semantyka, pragmatyka. Leksykografa głos demarkacyjny*, Warszawa.
- BUTTLER D., 1978, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa.
- CYGAN S., 2009, *Z gwary świętokrzyskiej. Świat dawnej wsi w relacjach mieszkańców, pogwarki, twórczość ludowa, słowniczek*, Kielce.
- GADOMSKI H., 2022, *Słownik dialektu kurpiowskiego, Ostrołęka*.
- GALA S., GALA-MILCZAREK B., 2014, *Rzeczownikowe derywaty sufiksalne w gwarach północnomalopolskich i małopolsko-mazowiecko-wielkopolskiego pogranicza*, Łódź.
- GÓRNOWICZ H., 1973–1974, *Dialekt malborski*, t. 2: *Słownik*, z. 1–2, Gdańsk.
- GREŃ Z., 1994, *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, Warszawa.
- KĄŚILG: J. Kąś, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. I: A–B, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz–Nowy Targ 2015, t. II: C–Do, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz–Nowy Targ 2015, t. III: Dó–Gr, Bukowina Tatrzańska–Nowy Targ 2016, t. IV: Gu–Kol, Kraków 2017, t. V: Koł–Mad, Nowy Sącz 2017, t. VI: Maf–Nie, Nowy Sącz 2018, t. VII: Nif–Pap, Nowy Sącz 2018, t. VIII: Par–Pou, Nowy Sącz 2018, t. IX: Pow–Sce, Nowy Sącz 2019, t. X: Sch–Śró, Nowy Sącz 2019, t. XI: Śry–Wych, Nowy Sącz 2019, t. XII: Wyci–Ż, Nowy Sącz 2019.
- KLESZCZOWA K., 1989, *Verba dicendi w historii języka polskiego. Zmiany znaczeń*, Katowice.
- KOWALSKA A., 2001, *Studia nad dialektem mazowieckim*, Warszawa.
- KSGP: *Kartoteka Słownika gwar polskich*, lokalizacja oryginału: Biblioteka Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, [on-line:] <http://rcin.org.pl/publication/37156> (dostęp: 12 IX 2024).
- KUCHARZYK R., 2014, *Obraz kontaktów językowych w gwarze podhalańskiej (na podstawie czasowników mówienia)*, [w:] E. Rudnicka-Fira, M. Błasiak-Tytuła (red.), *Język w środowisku wiejskim*, t. 2: *Gwara – społeczeństwo – kultura*, Kraków, s. 283–295.
- KUREK H., 2003, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków.
- MARCINIAK-FIRADZA R., 2013a, *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego*, cz. 1: *Studium słowotwórczo-leksykalne*, Łódź.

- MARCINIAK-FIRADZA R., 2013b, *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach mało-polsko-mazowieckiego pogranicza językowego*, cz. 2: Słownik, Łódź.
- MARCJANIK M., 1987, *Polskie czasowniki adresatywne (pragmatyka, semantyka, składnia)*, Kielce.
- MARCJANIK M., 2001, *Prawienie grzeczności a obmawianie. Językowy obraz osoby komplementowanej i językowy obraz osoby obmawianej*, [w:] eadem, *W kręgu grzeczności. Wybór prac z zakresu polskiej etykiety językowej*, Kielce, s. 207–216.
- MSGP: J. Wronicz (red.), *Mały słownik gwar polskich*, wyd. 2, Kraków 2010.
- NIKSA W., 2018, *Słownik polszczyzny kurpiowskiej*, t. I–II, Ostrołęka–Wykrot.
- POLAŃSKI K. (red.), 1984, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. II: *N-Pla*, Wrocław.
- SEARLE J.R., 1987, *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, tłum. B. Chwedeńczuk, Warszawa.
- SEBOR: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- SĘDZIAK H., 1992, *Semantyka i składnia czasowników mówienia w gwarze łomżyńskiej*, Łomża.
- SFŚŁ: L. Przymuszała, *Słownik frazeologizmów i typowych połączeń wyrazowych w gwarach śląskich*, Opole 2013.
- SGL: H. Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. I: *Rolnictwo. Narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż*, Lublin 2012; t. II: *Rolnictwo. Transport wiejski, rośliny okopowe i paszowe, gleby i rodzaje pól, uprawa lnu i konopi, zbiór siana*, Lublin 2014; t. III: *Świat zwierząt*, Lublin 2015; t. IV: *Sad i ogród warzywny, budownictwo i przestrzeń podwórza*, Lublin 2016; t. V: *Świat roślin*, Lublin 2017; t. VI: *Pokarmy*, Lublin 2019; t. VII: *Odzież i obuwie, przędzenie lnu i tkanie płótna*, Lublin 2020; t. VIII: *Człowiek i rodzina, higiena i choroby, meble, sprzęty i prace domowe*, Lublin 2020; t. IX: *Przestrzeń wsi, ukształtowanie powierzchni, życie społeczne i zawodowe*, Lublin 2021; t. X: *Obrzędowość i obyczajowość ludowa*, Lublin 2022; t. XI: *Meteorologia i astronomia, czas, kolory*, Lublin 2022; t. XII: *Czynności – miary – uczucia – cechy i właściwości – inne. Teksty gwarowe. Indeks haseł*, Lublin 2023.
- SGOWM: *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. I–II: Z. Stamirowska (red.), Wrocław 1987–1991, t. III: Z. Stamirowska, H. Perzowa (red.), Warszawa–Kraków 1993, t. IV–V: H. Perzowa, D. Kołodziejczykowa (red.), Warszawa–Kraków 2002–2006, t. VI: D. Kołodziejczykowa, K. Sobolewska (red.), Warszawa–Kraków 2014, t. VII–IX: K. Sobolewska (red.), Warszawa–Kraków 2018–2023.
- SGP PAN: *Słownik gwar polskich*, red. M. Karaś (*Źródła*, t. I), J. Reichan (t. II–V), J. Okonio-wa (t. VI–IX, z. 1), R. Kucharzyk (t. IX, z. 2–t. X, z. 4); t. I–V: Wrocław 1977–1998, t. VI–X: Kraków 2001–2023.
- SGŚ: B. Wyderka (red.), *Słownik gwar śląskich*, t. I–XVIII, Opole 2000–2024.
- SKARŁ: J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI (t. IV–VI do druku przygot. J. Łoś), Kraków 1900–1911.
- SKOC: B. Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. I–III, Wrocław 1980–1985.
- SL: S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Warszawa 1807–1814 [wyd. 2 popr. i roz-szerz., Lwów 1854–1860].
- SOKOLNICKA A., 2019, *Analiza definicji słownikowych czasowników odnoszących się do agre-sji słownej*, [w:] J. Zaucha (red.), *Znaczenie wybranych czasowników mówienia w opisie słownikowym. Diagnoza i perspektywy*, Warszawa, s. 129–144.

- SW: J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
- SWJP: B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
- WYSOCZAŃSKI W., 2023, *Kody językowo-kulturowe w polskiej frazematyce gwarowej*, Wrocław.
- ZARON Z., 1980, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika. Polskie czasowniki z uzupełnieniem werbalnym oznaczające relację osobową z argumentem zdarzeniowym*, Wrocław.

Backbite, Backbiting, Slander in Polish Dialects

Abstract

The subject of the study includes the acts of backbite, backbiting and slander occurring in Polish dialects. On the basis of the material in the form of vocabulary and phrasematics, the following topics are discussed in detail: the act of backbite and the phenomenon of backbiting, approximating the scope of backbite (links to specific speech acts), the circumstances and places conducive to backbiting, the ones being backbitten, the ones backbiting; the speech activity of slander, defining the scope of this act (co-dependence with other speech acts); together backbiting and slander, bringing out the aspects of correlation between these acts (co-contextuality in relation to gossiping, spoiling opinions) and highlighting the issues of creating names associated with these speech acts. The consideration of verbal acts of backbite, backbiting and slander presents a peculiar segment in the circulation of messages perpetuated in the dialects. It also reveals the specific characteristics of the considered speech acts, as well as the co-dependence of backbiting and slander.